

Párbeszéd a modern világgal és más vallásokkal

KRÁNITZ MIHÁLY

1959-ben született Budapesten. Tanulmányait Budapesten és Rómában végezte, 1989-ben szentelték pappá. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektorhelyettese.

Ha megnézzük a világ vallásainak térképét, végtelen különbözőséget állapíthatunk meg. A sok vallás maga is többféle hitvallásból, irányzathból, mozgalomból áll. Ahol pedig különbözőség van, ott megnyílnak a kölcsönös gondolatcserék és a párbeszéd lehetősége. Maga a kereszténység is számos példát ad a különbözőség formáira és a hit kifejezésének gazdagságára.

Valójában minden ember „egy szent történelem”, mivel Isten képeire alkotott, Isten által ismert, a nevéen szólított teremtmény. A különböző vallási hagyományok nagyon eltérő módon fejezik ki az értelem- és igazságkeresésüket, Istenhez és a világhoz való kapcsolódásukat. Mindannyiunk sorsa páratlan és egyedüli. Ez a megállapítás a legnagyobb tiszteletre hív a másik ember iránt, bárhol éljen, saját történelmével, akár a tőlünk eltérő sajátos valóságával is. Ebből a tiszteletből és a másik megismerésének a vágyából születhet meg a párbeszéd, mely az egyetlen lehetséges útja az egyháznak a világ, illetve a más vallások felé.

A keresztény hit vallja, hogy Isten kinyilvánította magát Ábrahámnak, Mózesnek, a prófétáknak és a legtökéletesebb módon Fia, Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által.¹ A mai vallási tapasztalat a 21. század kezdetén egy olyan vallási pluralizmusba helyez el bennünket, ahol a régiek mellett új vallások és vallási parajelenségek születnek. A régi és az új vallásokkal szemben a keresztény teológia sajátos álláspontot foglal el az Ó- és az Újszövetségben megtalálható isteni kinyilatkoztatás birtokában, valamint Jézus személyével és megváltó művével kapcsolatban.²

¹Zsid 1,1.

²M. Fédou: *Les religions selon la foi chrétienne*. Cerf, Paris, 1995;

L. Baccari: *La rivelazione nelle religioni*. Borla, Roma, 1996.

1. A vallások kihívása

Közös tapasztalatunk, s ez nemcsak európai, de világjelenség, amit itt Magyarországon is érzékelünk, hogy a kereszténység mellett egyre több vallás képviselteti magát az egykor színtiszta keresztény államokban. Éppen a közelmúlt franciaországi eseményei alapján is érezzük, hogy ez a téma egyre fontosabb, és nemcsak a vallástudomány, hanem a világban élő ember számára, mert úgy tűnik, meghatározza hétköznapijainkat is, és konfliktusra vagy párbeszédre ad alkalmat. Ilyen jellegű vita felmerülhet a teológia

Neopaganizmus, újfajta politeizmus

³Ezt tanúsítják a nap mint nap műsorra kerülő amerikai tévéfilmek, amelyek közül kiemelkedik a Harry Potter-jelenség, könyv- és filmváltozatában egyaránt. A szereplőt a karmája vezeti, egy előző élete köszön rá vissza, pszeudo-angyalok, valamint visszajött és elmenni nem tudó lelkek mozognak a képernyőn. A riportok, a vitaműsorok a szabadelvű értelmiség értelmezésében találják csemegeként az eddig ismeretlen tanokat. Kiadók és folyóiratok terjesztenek kusza eszméket komoly hangnemben. Elég csak bemenni egy könyvesboltba, hogy észrevegyük ezeket a jelenségeket.

oktatásában, egy hittan csoportban, közös baráti összejöveteleken, sőt esküvő vagy keresztelő alkalmával is. Maga az egyház fontosnak tartja e kérdés tárgyalását. A II. Vatikáni zsinat (1962–1965) *Nostra aetate* nyilatkozata (1965) és több tanítóhivatali megnyilatkozás, valamint a Nemzetközi Teológiai Bizottság 1997-es dokumentuma is foglalkozott ezzel a problémával. Ez utóbbi előzményeként ide sorolhatjuk a *Redemptoris missio* (1990) és a *Veritatis splendor* (1993) enciklikákat, melyek szintén eligazító jellegűek. 2000. augusztus 6-án pedig a *Dominus Iesus* nyilatkozat erősítette meg az egyház álláspontját a vallások kérdésével kapcsolatban.

A minket körülvevő világban a spiritualitás iránt oly nagy a „kereslet”, hogy ezt a jelenséget az egyház sem hagyhatja figyelmen kívül. Különböző keleti vallások a hagyományos keresztény területen kínálják újszerű élményvilágukat. Mai sajátos megjelenési formájukat *újpogányságnak* nevezhetjük. Az újpogányság, a latinus változatában előforduló *neopaganizmus* a régi pogányság újraéledése. Ennek képviselői nem vallástalan emberek, inkább a történelmi vallások peremén élő, homályos vallási gyakorlatokat követő személyek. Emellett az „Isten halála” nietzschei gondolat nyomában a 19. századtól kezdve kialakult egy újfajta politeizmus. Ez korunkban megnyilvánulhat az asztrológiában, a boszorkányságban, az okkultizmusban és más vallási jelenségekben, melyek a *New Age* mozgalomhoz sorolhatók (ma már *Next Age* elnevezéssel).

Az újpogányság nyilvánvalóan sokféle hitet, hiedelmet foglal magában, de van néhány jellemző általános tulajdonsága. Az újpogányság politeizmus felé hajló, és kész bármely régi vagy új, keleti vagy nyugati isten, illetve istennő imáadására, s ezáltal a pluralizmus és a relativizmus hirdetője. Jellemzője továbbá a természet és a nőiség középpontba állítása, s így szoros kapcsolatban áll a radikális feminizmussal.

Talán észre sem vesszük, de környezetünk az öntudat alatti szférákban hat ránk, könnyen beszennyezhet, s ha az üdvösségtől nem is választ el, de kerülő utakra kényszeríthet.³ A hiteles kereszténység megéléséhez feltétlenül szükséges nemcsak felületesen, hanem pontosan megragadni és tudni, mi az, ami nem keresztény.

A vallási utakat követő ember általában épp a spirituális igénye miatt lép a nem keresztény tanok ösvényére, mivel a hagyományos vallásokban nem találja meg, amit keres. Úgy tűnik, a teológiai és filozófiai iskolák hatása jelentéktelenné vált. Nehéz felismerni és fellépni a szekták radikalitása, a konzum-spiritualizmus kényelmének vonzása ellen. Ez azonban a *mi* felelősségünk, az „írástudóké”, ha nem tudunk választ adni bizonyos kérdésekre, mert ebben az esetben a tanácstalan hívő, sokszor számos fiatal, az új évezred hajnalán máshol keresi a szellemi-lelki vákuumból való kilépést.

2. A válaszdadás szükségessége

⁴Már az első keresztény írások ezt sejtetik: Antiochiai Szent Ignác levelei, Szent Jusztinosz két *Apológiája*, a *Párbeszéd a zsidó Trifonnal*, Tertullianus *Pergáltó kifogás az eretnekekkel szemben* című írása, vagy az *Apologeticuma* és Órigenész *Kelszosz ellen* című műve jól mutatja, mennyire határozott volt az ősegyház önvédelme a gnosztikus, doketista és más irányzatok ellen.

⁵Lásd J. Ratzinger: *A föld sója. Kereszténység és katolikus egyház az ezredfordulón*. Szent István Társulat, Budapest, 1997, (Az egyházi fejlődés súlypontjai, 195–206).

⁶Vö. ApCsel 17,22–23.

Párbeszéd, inkulturáció

⁷AG 11.

⁸Vö. M. Dhavamony: *Inculturazione. Riflessioni sistematiche di antropologia sociale e di teologia cristiana*. Cinisello Balsamo, San Paolo, 2000.

⁹NA 1.

Nem véletlen, hogy a korai egyház ellenfeleivel szemben határozott apologetikával lépett fel.⁴ Ezért tanulva az egyház múltjából, a válaszdadás tekintetében nem szabad megfélemlenünk a belső misszióról sem, mert sokakat éppen az távolít el az egyháztól, hogy nem kapnak semmilyen lelki táplálékot, és ennek hiányában fordulnak a keleti „üdv-technika” felé. A sokkal képlékenyebb keleti tanok, például a *krisnás* vagy a harcias iszlám, bekebelezik egy szekularizálódott közegben felnőtt, hagyományában gyökeretlen társadalom jelentős részét. Ennek tanúi olyan európai országok, mint Németország (3 millió iszlám hívő) vagy Franciaország (5 millió iszlám hívő).⁵ Alapvető felismerés a 21. század kereszténysége számára, hogy más vallások és újszerű spirituális megnyilvánulások ismerete nemcsak saját tisztánlátásunkat erősíti, hanem a Krisztustól kapott küldetés felelős teljesítését is.

3. A II. Vatikáni zsinat új szemlélete

A II. Vatikáni zsinat egészen új megközelítést hozott a világ és a vallások irányában: „Azoktól sincs távol az igaz Isten — mondja —, akik homályos képekben keresik az ismeretlen Istent, mint-hogy ő ad mindennek életet, levegőt és mindent.”⁶ Ezért „úgy dolgozik és imádkozik az egyház, hogy a világ egész gazdagsága beépüljön Isten népébe, az Úr testébe, a Szentlélek templomába, és Krisztusban megkapjon minden dicsőséget”. A *Gaudium et spes* kezdetű, lelkipásztori konstitúció 22. cikkelyében (1965) arról olvashatunk, hogy Krisztus a nem keresztényeket is felkaroló egyetemességgel fordul a világ felé: „Az Isten Fia valamiképpen minden emberrel egyesült, amikor testté lett.” Mindez (például az istenképmásiaság) azonban nemcsak a keresztény hívőkre vonatkozik, hanem minden jó szándékú emberre is, mert „a Szentlélek mindenkinek módot arra, Isten tudja miképpen, hogy a húsvét titkában részesedjék”.

A missziós munka szempontjából a zsinat az *Ad gentes* kezdetű határozatában (1965) a párbeszédet hangsúlyozza, amikor kiemeli a nem keresztény közösségben való *otthonosságot*, vagyis: „Egészen a közösséghez tartozónak tudják magukat a keresztények, akik közt élnek, (...) vegyenek részt a társadalmi és kulturális életben. Legyenek otthonosak a nemzeti és vallási hagyományokban, örömmel és tisztelettel ismerjék fel az Igének ezeket az elhintett magvait.”⁷

A hit terjesztésénél a legnagyobb probléma az *inkulturáció*. Ehhez szükséges, hogy minden nagyobb kultúrkörben jöjjön létre olyan teológiai elemzés, mely külön vizsgálatnak veti alá az egyes kereszténységtől eltérő megnyilatkozásokat, az egyetemes egyház hagyományának fényénél. Így el lehet kerülni mindenfé-

¹⁰1Jn 4, 8.

¹¹EN 53. Lásd még II.

János Pál: *Áttérni*

a remény küszöbén.

JLX Kiadó, Budapest,

1994, 113.

¹²Uo.

¹³NA 2.

¹⁴NA 2.

¹⁵AG 9.

¹⁶Lásd J. Ratzinger:

A föld sója. Kereszténység és katolikus egyház az ezredfordulón. Szent István Társulat, Budapest, 1997, (Az egyház jövője — A jövő egyháza, 207–224). Itt érdemes utalni David J. Bosch: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában* című művére, mely ökomenikus szempontból közelíti meg az egyházak

feladatait egy vallásilag

összetett világban

(Harmat – PMTI,

Budapest, 2005).

¹⁷A Vallásközi Párbeszéd

Pápai Tanácsa a dialógus

gyakorlati megvalósí-

tása szempontjából

1993-ban levelet intézett

az ázsiai, amerikai és

óceániai püspökkari kon-

ferenciák elnökeihez,

melyben a hagyományos

vallásokkal szemben

megnyilvánuló lelkipász-

tori gondoskodásra hívta

fel a figyelmet (Bulletin,

21 Novembre, 1993).

A párbeszéd fontosságá-

ról lásd: *Le dialogue*

interreligieux. Questions

actuelles, n° 9,

Septembre-Octobre 1999.

le szinkretizmust és hamis partikularizmust. A keresztény élet ezáltal jól hozzá illeszkedik a kultúrák sajátos szelleméhez. A helyi teológiai hagyományok pedig a különféle népcsaládoknak az Evangélium fényével megvilágított sajátos kincseivel együtt beépülnek a katolikus egységbe.⁸

Még világosabban szól a nem keresztényekről a *Nostra aetate*, az egyház és a nem keresztény vallások viszonyáról szóló zsinati nyilatkozat (1965), melyben minden korábnál megértőbb, az egyetemesség felé nyitott eszme jut megfogalmazásra, háttérben hagyva a különbségeket hangsúlyozó fensőbbrendűség-tudatot: „Annak a kötelezettségnek a nevében, hogy növelje az egységet és a szeretetet az emberek között, sőt a különféle kultúrájú nemzetek között is, az egyház azt veszi elsősorban fontolórá, ami közös az emberekben, és ami összeköti őket egymással.” A nyilatkozat szerint az összes népek egyetlen közösséget alkotnak egymással. Ezt a megállapítást egy minden vallásban fellelhető antropológiai tétellel indokolja, az *egy eredet* és az *egy cél* meghatározással: „Egy az eredetük is, hiszen Isten telepítette be az emberi fajjal az egész földet. Egy a végső céljuk is: az Isten. Isten gondviselése, tevékenység jósága és üdvözítő terve pedig kiterjed mindenkire, amíg csak egybe nem gyűlnek a választottak a Szent Városba, amelyet Isten dicsősége fog beragyogni, és az ő fényében járnak majd ott a népek.”⁹

A nyilatkozat a zsinat által hozott testvéries magatartással zárul: „Nem könyöröghetünk Istenhez, mindnyájunk Atyjához mindaddig, amíg az Isten képmására teremtett emberekkel szemben megtagadjuk a testvéries magatartást. Az embernek az Istenhez mint Atyához való viszonya, meg az embernek az emberekhez mint testvéreihez való viszonya szorosan összetartozik. A Szentírás is kimondja: »Aki nem szeret, nem ismeri az Istent.«”¹⁰ Ezt a tiszteletet még bővebben kifejti a *Dignitatis humanae*, nyilatkozat a vallásszabadságról (1965): „A vallásszabadságról szóló tanítás Isten kinyilatkoztatott szavába mélyíti gyökereit.”

Idézzük fel VI. Pál pápa *Evangelium nuntiandi* kezdetű apostoli buzdítását, amely az 1975-ös szentév végén és annak fényében szól az evangelizációról: „Az egyház tiszteli és megbecsüli a vallásokat, mert sok ember lelkiiségének élő megnyilatkozásai. Évvezredes istenkeresés visszhangzik belőlük. Keresés, mely nem jutott el a teljességre, de őszinte és szívből fakadó. Mélységesen vallásos iratok értékes örökségét őrzik. Emberek nemzedékeit tanították imádkozni. Ezek az Isten szavának számos csiráját tartalmazzák, és valóban az Evangélium előkészítőinek tekinthetők.”¹¹ Ezt a kifejezést (*praeparatio evangelica*) a zsinat Caesareai Eusebiustól vette át. „A nem keresztény vallások kétségkívül sok kényes kérdést vetnek fel, melyet a keresztény hagyomány és az egyházi tanítóhivatal fényénél meg kell vizsgálni, hogy segítsé-

¹⁸R. Panikkar: *L'incontro indispensabile. Dialogo delle religioni*. Jaca Book, Milano, 2001, (Una necessità vitale, 21–26).

¹⁹VI. Pál pápa 1964-ben létrehozta a Nem keresztények Titkárságát. Ugyanerre az évre esett a pápa *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájának a megjelenése is a párbeszédéről (beleértve a nem keresztényeket), a pápa indiai útja és a nem keresztény vallások képviselőivel való találkozása. Ezek a gesztusok elősegítették, hogy az egyház tekintetét a nyugati világ határain távolabbra vesse, és vállalja a többi vallással — nem csak a zsidósággal — a kapcsolat felvételét.

²⁰ P. F. Knitter: *No Other Name? A Critical Survey of Christian Attitudes towards the World Religions*. Orbis Books, Maryknoll, New York, 1985, 124. Karl Rahner pozitív, de kritikus értékelésben sikeresnek minősíti a nem keresztények üdvösségével és a valószínű párbeszéddel kapcsolatos megállapításokat, ezt azonban mégis hiányosnak tartja, mert az egyes vallások megemlékezésénél nincs meg ugyanaz az optimizmus, mint általában az emberi személyek üdvössége

gére legyünk a ma és a holnap misszionáriusainak.”¹² Ma éppen ezt a misszionáriusi kifejezést kell minden kereszténynek magára vonatkoztatnia és a napjainkban érezhető konfliktusos helyzetben is alkalmaznia. Így maga az egyház felbecsülhetetlen segítségét tud nyújtani a társadalmi béke kialakításában és fenntartásában.

Eddig toleranciáról, tiszteletről, testvéri szeretetről volt szó, ám a zsinat a nem keresztény vallásokról szóló nyilatkozatában ennél is tovább megy: „A katolikus egyház semmit sem vet el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent. Ószinte tisztelettel szemléli ezeket a magatartásformákat és életmódokat, parancsokat és tanokat. Sokban különböznek ugyan mindattól, amit ő igaznak tart és tanít, mégis nemegyszer megcsillan bennük egy-egy sugara annak az igazságnak, amely megvilágosít minden embert.”¹³

A továbbiakban új magatartásformákat javasolnak a zsinati atyák: „Az egyház buzdítja gyermekeit, hogy okosan és szeretettel párbeszédet folytatva, s együttműködve más vallások követőivel, mutassák be a keresztény hitet és életet, de ismerjék el, őrizzék meg, fejlesszék tovább azokat a lelki és erkölcsi, társadalmi és kulturális értékeket, amelyek ezekben a vallásokban találhatóak.”¹⁴

Természetesen a zsinat mindig megvonja a határt és kijelenti, hogy a kinyilatkoztatás teljességét az egyház birtokolja. Figyelemre méltó a missziós küldetés eszkatologikus jellegét kidomborító *Ad gentes* határozat: „Bárhon bármi érték található magként elhíntve az emberek szívében és elméjében, vagy a népek sajátos szertartásaiban és kultúrájában, az nemcsak el nem vész, hanem ellenkezőleg: rendezetté lesz, felemelkedik és tökéletessé alakul Isten dicsőítésére, a sátán megszegyenyítésére és az ember boldogságára. Így a missziós tevékenység az eszkatológiai teljesség felé tart.”¹⁵

A mai összetett helyzetben valójában újra kell misszionálni azokat a népeket, az úgynevezett keresztény országokat, ahol a kereszténység kétezer évvel ezelőtt gyökeret vert, mert sok az elhajlás és az ellankadás. A zsinat tanítása a 21. században is sokatmondó, de bizonyos értelemben — a változások miatt — ki egészítésre szorul.¹⁶

4. A 21. század a vallásokkal való párbeszéd korszaka

Nemcsak teológiai igény, hanem a társadalmi szükségszerűség is kényszeríti a mai keresztény egyházak vezetőit, köztük a római katolikus egyház püspökeit is, hogy keressék és találják meg azokat a módokat, amelyekkel megközelíthetik az európai jellegű társadalmaktól eltérő országok vallási gyökereit, szokásaikat és viselkedéseiket.¹⁷ Mivel olyan hatalmas tömegekről van szó — például

esetében. Vö. K. Rahner: *Über die Heilsbedeutung der nichtchristlichen Religionen*. In: *Schriften zur Theologie* 13, Benziger, Einsiedeln, 1978, 341–350.

²¹Segretariato per i non Cristiani: Documento *L'atteggiamento della Chiesa di fronte ai seguaci di altre religioni*. Riflessioni e orientamenti su dialogo e missione, 4 settembre 1984: AAS 76 (1984), 816–828.

²²Huszonöt évvel a *Nostra aetate* nyilatkozat (1965) kihirdetése után a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsa és a Népek Evangelizációja Kongregáció a vallási párbeszéd előmozdítása érdekében 1991-ben közös dokumentumot adott ki *Párbeszéd és Ige hirdetés* címen, mely szem előtt tartja mind a vallásközi dialógus fontosságát, mind pedig Krisztus evangéliumának hirdetését (vö. *Enchiridion Vaticanum* 13, 287–386). A Szentlélek tevékeny jelenlétéről lásd *Dominum et vivificantem* 53. In: II. János Pál Pápa: *Dominum et vivificantem. A Szentlélek az egyház és a világ életében*. Szent István Társulat, Budapest, 1987, 72–74.

muzulmánok, hinduk, buddhisták, sintoisták esetében —, akik nem hallottak sem az egyházzól, sem pedig Jézus Krisztusról, ezért a kezdeményezésnek a kereszténység részéről kell kiindulnia.¹⁸

A II. Vatikáni zsinatot követő időkben dokumentumok sokasága igyekezett kialakítani a vallásokkal való párbeszéd gyakorlatát.¹⁹ Egyes teológusok mégis úgy látták, hogy bár a zsinat jelentős fordulatot hozott a katolikusok magatartásában más hitekkel kapcsolatban, mégis megmaradt egyfajta „tartós ellentmondás” a vallásokban lévő igazság és kegyelem határfokával szemben.²⁰

A Nemzetközi Teológiai Bizottság 1997-es dokumentuma a kereszténységről és a vallásokról hangsúlyozza, hogy a keresztény misszió elsődleges célja továbbra is a megtérés és a hitre való eljutás (23). Ennek hiányában szinte felesleges az igehirdetés, és az egyház alapvető feladatának, a krisztusi küldetésnek sem tudna eleget tenni. Ennek érdekében a Nem Keresztények Titkársága időközben a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsa nevet vette fel (1988). A Tanács az 1984-es teljes ülésén egy jelentős dokumentumot adott ki *A más vallások követőivel való egyházi magatartásról* címmel.²¹ A II. Vatikáni zsinat *Lumen gentium* dogmatikus konstitúciója az egyházat az üdvösség egyetemes szentségének tekintette, mellyel az Atyának az a szándéka, hogy a világba küldött Fia által minden embert ide vezessen. A Pápai Tanács húsz évvel az alapítása és az *Ecclesiam suam* körlevél után összefoglalta a vallásközi párbeszéd tapasztalatait, különös tekintettel a misszióra.

A vallások felé közeledésnek egyik nagy, mindmáig kiemelkedő jele a békéért való világ-imanap, melyre 1986. október 27-én Assisiben került sor. II. János Pál pápa itt kifejtette, hogy ez a nap a II. Vatikáni zsinatnak a folytatása és konkrét alkalmazása. Tizenöt évvel és majdnem húsz évvel később a 2001. szeptember 11-i és a 2005. július 7-i tragikus események főszereplői olyan személyek voltak, akik az iszlám nevében követték el szörnyű bűntettüket. Ezért az egyháznak Assisi szellemében tovább kell folytatnia erőfeszítéseit keresztény és ökumenikus szinten a béke kiterjesztésében.

A Nemzetközi Teológiai Bizottság idézett szövege az első jelentős dokumentuma a kereszténység és a világvallások teológiájának tanulmányozására. Az együttgondolkodás gyökere az a tény, hogy az Isten képmására teremtett valamennyi embernek közös az eredete, és részese a Krisztus által hozott megváltásból, vagy a Lélek aktív jelenlétéből a hagyományos vallások követőiben (25).²² Ezek azok a szempontok, amelyek az elkövetkezendő évtizedekben meghatározhatják a vallások dialógusát, melynek szükségét a világ minden pontján immár égetően érezzük. Ha az igazságra nyitottan fordulnak a párbeszédet folytató felek egymáshoz, akkor a Szentlélek segítségével — aki ott fúj, ahol akar — nemcsak értelmezzük, hanem meg is értjük Isten üdvözítő működését (26).